

УДК 908 (477.46)

М.І. Бушин, Ю.М. Тихоненко

**ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК
У ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ
(до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка)**

На основі аналізу діяльності зазначеного культурного закладу в період незалежності автори висвітлюють, як ушановують пам'ять Т.Г. Шевченка в Україні та за кордоном. Стаття побудована на основі широкого спектра опублікованих і неопублікованих джерел та відображає вплив Шевченківського національного заповідника на культуру українського народу.

Ключові слова: національний заповідник, українська святиня, експозиція, експонати, народний музей, Шевченківський комітет, книга вражень.

На нинішньому етапі українського державотворення дедалі більшу роль починають відігравати музейні заклади – важливі осередки громадянсько-патріотичного виховання та вивчення історії нашої держави. Музеї є скарбницею моральних і духовних здобутків народу, невмирущих традицій предків, вони мають унікальну можливість впливу на особистість та формування її національного світогляду, духовності. У 2005 році виповнилося 80 років від дня заснування Шевченківського національного заповідника.

Метою цього дослідження є показати значення, яке відіграє Шевченківський національний заповідник у Каневі в житті українського суспільства та у відродженні його духовності. Питанням збереження та впорядкування Тарасової гори цікавилися з часу перепоховання Шевченка в Україні, зокрема в Каневі, як державні діячі, так і діячі культури та науки. Історія створення Шевченківського національного заповідника нагадує історію розвитку нашої держави. Ця унікальна пам'ятка української культурно-історичної спадщини відіграє велику і водночас непомітну, на перший погляд, роль об'єднання українського народу. Шевченківський заповідник у місті Каневі на сьогоднішній день є центром культури і науки України, що поєднує нашу державу з усіма країнами світу, незалежно від економічної чи політичної ситуації.

Дослідження історії та функціонування Шевченківського національного заповідника в місті Каневі зумовлено пошуками сучасного вияву патріотизму українців, об'єднувальних чинників, котрі формують і розвивають національні ідеали, у зіставленні їх із загальнолюдськими цінностями.

Ця тема недостатньо вивчена українською наукою. Найплідніше над нею працювала провідний науковий співробітник Шевченківського національного заповідника З.П. Тарахан-Берега. Вона досить ґрунтовно висвітила історію створення національної пам'ятки, існування музею в період сталінських репресій, голодомору, Другої світової війни та в сучасний період.

Великий внесок у дослідження національної пам'ятки зробив колишній генеральний директор Шевченківського національного заповідника, міністр культури і туризму України, а нині посол України в Республіці Білорусь І.Д. Ліховий.

Чимало зусиль він доклав до вирішення питання державної опіки Національної святині, доведення значущості цієї пам'ятки для духовного становлення українського народу. Вивченням цієї теми, в основному, продовжують займатися працівники Шевченківського національного заповідника в м. Каневі, зокрема Р. Танана, С. Брижицька та ін.

На сучасному етапі становлення української історичної науки посилюється увага до процесів культурного розвитку та впливу особистості на розвиток соціуму. Звідси очевидною стає необхідність дослідження і збереження національної культурної спадщини. Значна роль у цьому процесі належить музеям як скарбницям духовної спадщини, центрам культурно-духовного відродження народу, що сприяють гуманізації суспільства, ствердженню української нації як самостійної одиниці світової спільноти. Подальша розбудова Української держави тісно пов'язана з розвитком національної культури.

Після здобуття Україною незалежності посилилася суспільна увага до збереження пам'яток історії та культури. Створюється низка заповідників, музеїв, експозицій, присвячених подіям національної історії та життю і творчості видатних людей України. Збереження та передання наступним поколінням національної історико-культурної спадщини відповідно до вимог світових стандартів стало надзвичайно відповідальним завданням. Особливо важливу роль в охороні надбань минулого, в духовному розвитку нації, в розбудові державності країни відіграють історико-культурні заповідники України. Вони є осередками активної науково-дослідної та просвітницької діяльності, виховують високі почуття патріотизму, відповідальності за долю країни.

На просвітницько-науковому рівні мовою експонатів та пам'яток історико-культурні заповідники розповідають про історію минулого і сьогодення. Для України, яка протягом тривалого часу не мала власної державності, а її історико-культурна спадщина зазнавала цілеспрямованого нищення, це має неабияке значення. За підрахунками фахівців, в Україні лише у ХХ столітті знищено близько 10 тисяч архітектурних об'єктів, які мали історико-культурну цінність. Збереження та раціональне використання такого багатства потребує погоджених цілеспрямованих зусиль з боку держави і громадськості [1, с. 4].

Система державних історико-культурних заповідників в Україні почала створюватися ще в 20-і роки ХХ століття, коли партійно-урядовими постановами було організовано 10 державних заповідників, у числі яких був і державний заповідник «Могила Т.Г. Шевченка» в місті Каневі. За роки незалежності мережа історико-культурних заповідників України значно зросла і розширилася, найбільш відомі з них отримали статус національних. Це, зокрема, Національний заповідник «Софія Київська», Національний Києво-

Печерський історико-культурний заповідник, Національний заповідник «Херсонес Таврійський», Національний заповідник «Хортиця», Національний заповідник «Давній Галич», Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішні, Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви», «Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець», Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», Шевченківський національний заповідник у місті Каневі, Національний парк-заповідник «Софіївка», Національний заповідник «Батьківщина Т. Шевченка», Корсунь-Шевченківський національний історико-культурний заповідник [2, с. 7].

Національний заповідник у місті Каневі, як пам'яткоохоронна інституція, створений «з метою дбайливого збереження шевченківських меморіальних місць і навколишнього природного середовища», не може допустити порушення багаторічної традиції українського народу – прагнення максимально зберегти це місце таким, яким його бачив Тарас Шевченко. Саме ця традиція щодо охорони Української Святині як пам'ятника історії, культури та природи національного і світового значення підкріплена чинним законодавством.

Шевченківський національний заповідник першим був удостоєний статусу національного ще 21 листопада 1989 року постановою Ради Міністрів УРСР № 287 «Про створення Шевченківського національного заповідника у місті Каневі» [3, с. 28]. Згодом цей статус підтвердив своїм указом Президент України Леонід Кучма від 11 жовтня 1994 року [4]. Він був одним із засновників Радянського фонду культури, Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць та Міжнародної ради музеїв (ІКОМ), які діють при ЮНЕСКО, співпрацюють з Українською радою миру і товариством «Україна». Шевченківський національний заповідник як пам'яткоохоронна і природоохоронна інституція у своїй діяльності керується виключно вітчизняним та світовим законодавством.

Відновлення незалежності України повинне було принести довгоочікуване потепління в сторонках із владою. Ще до цієї події, в травні 1991 року, був запланований похід-реквієм «Останнім шляхом "Кобзаря"», який відбувся в дні 130-річчя з часу перепоховання Кобзаря в українську землю. Учасники цього походу пройшли шлях, яким несли свого часу і труну з тілом поета. Упродовж двох тижнів вони проїхали від Смоленського кладовища в Петербурзі через Твер, Москву, Тулу, Орел, Батурин, Бровари, Київ і Канів. Наводимо записи учасника походу Валерія Красицького: «Зустрічаючи нас на кордоні України, а потім по містечках і селах, місцева влада передчасно попереджала нашу появу організацією шевченківських свят. Не подавалась вчасно інформація про наш похід». Проте перешкоди на цьому не були вичерпані. Апофеозом ницості тогочасної влади було 22 травня, коли учасники походу не змогли забрати з Канівської Успенської церкви ті атрибути, що уособлювали тіло Тараса та його дух: землю з Моринців, портрет, виконаний троюрідним племінником Шевченка (Фотієм Красицьким), посмертну маску, крелевецький рушник, «Кобзар». Ось що пише сам Красицький: «На-

стало 22 травня – заключний день походу. Зранку, наблизившись до Успенського собору, були приголомшені враженням від тієї живої огорожі, що створювала величезна кількість міліції. Нас елементарно, без усяких пояснень не впускали. [...] Нарешті [...] затримавши і зірвавши почасовий денний розклад, нам милостиво дозволили забрати реліквії» [5, с. 10].

«Арештованою» виявилася й сама Тарасова гора. Поки служителі російської православної церкви не справили панахиду і не закінчилися всі офіційні урочистості, доти міліція не пускала учасників походу до пам'ятника Т.Г. Шевченку. «Коли почали підійматись до майданчика і за нами рушили хлопці з національними прапорами, – пише Красицький, – на них відразу ж накинулись чисельні переодягнуті кагебісти і міліціонери. Почалася метушня, яка переросла у бійку» [6, с. 16].

Похід-реквієм повторився 1994 року. 22 травня на Тарасовій горі були присутні багато поважних гостей. Серед них – Левко Лук'яненко з дружиною та онукою. Тут був Микола Плав'юк, екс-президент УНР в екзилі. Він отримав із рук Людмили Красицької, родички поета, яка очолила Всеукраїнський благодійний фонд імені Т.Г. Шевченка, диплом № 1 лауреата премії фонду. Цього дня до могили Шевченка з'їхалися його родичі. Гості побували на екскурсії в Національному музеї, яку проводив директор Шевченківського національного заповідника Ігор Дмитрович Ліховий. Відзначення перепоховання Т.Г. Шевченка в Україні в 1991 і 1994 роках переросло в загальноукраїнську традицію [7, с. 252].

Проголошення Акта про незалежність України 24 серпня 1991 року дало надію українцям за кордоном на реальну побудову самостійної незалежної демократичної держави. У всіх країнах, де проживають представники української діаспори та їхні нащадки, цього дня відбувалися важливі урочистості. Зокрема, у Бразилії, як повідомляв кореспондент Нестор Кутинський, місцеве товариство шанувальників української культури підготувало спеціальну програму про Україну, яку транслювали всі телеканали. Бразильська преса повідомляла про мітинги та демонстрації, що відбувалися в Києві та інших українських містах, друкувала інтерв'ю з відомими переселенцями про незалежність України [8, арк. 15].

Українська діаспора щиро вітала проголошення незалежності України. Відразу до України, й зокрема до Шевченківського національного заповідника, збільшився потік іноземних туристів – із 386 туристів у 1986 році до 4000 у 1991 році [9, арк. 5]. Для залучення туристів на Тарасову гору дирекцією заповідника були укладені договори з туристичними організаціями. Спільно з колективом Канівського училища культури запровадили традицію зустрічі туристичних теплоходів із концертними програмами, цікавими екскурсіями, відпочинком на березі Дніпра [10, арк. 18].

Хранителі Шевченківського меморіалу щоденно зустрічаються зі світовою аудиторією. Багато хто з відвідувачів вперше розкриває тут творчість Т. Г. Шевченка. Приємно читати в книзі вражень рядки, залишені представниками фінського народу: «Ми знайшли тут Шевченка» [11, арк. 2].

Починаючи з 90-х років ХХ ст., кількість туристів із далекого зарубіжжя невпинно збільшується. «...Ми з далекого Чикаго, в Америці, відвідали могилу Пророка України Тараса Шевченка, який, як і ми, скитався за межами України. Ми після майже півстолітньої відсутності приїхали в Україну. Марія й Олексій Коновал. 28 серпня 1992 р.».

«...Шкода, що немає більшої частини оригіналів картин, які в більшості знаходяться на чужині, а саме в Петербурзі. Таня і Василь Бойчук. Народний депутат міста Торонто, Онтаріо, Канада. 27 серпня 1992 р.». Такі записи залишають представники діаспори в книзі вражень музею.

Пам'ятним для Тарасової гори залишиться травень 1995 року. Могилу Кобзаря відвідав президент Парламентської асамблеї Ради Європи Мігель Анхель Мартінес. Під час візиту до України він разом із дружиною Кармен і послом Іспанії в Україні Едуардо Хунко в супроводі голови Верховної Ради Олександра Мороза поклав квіти на могилу поета, хвилиною мовчання вшанував його світлу пам'ять. Із великим інтересом Мігель Анхель Мартінес знайомився з експозицією музею, а після цього сказав: «По дорозі до Канева наш друг Борис Олійник сказав мені, що Київ є серцем України, а Канів – її душею. І я щасливий, що саме тут відкрив для себе душу України. [...] Оглянувши цей музей, я подумав: що можна зробити, аби він був краще відомим у всій Європі, адже цей музей заслуговує на європейське визнання...» [12, с. 346].

Деякі представники української діаспори, будучи поціновувачами творчості Великого Кобзаря, постійно беруть участь у житті Шевченківського національного заповідника. Серед них – Олексій Коновал із міста Арлінгтон, США. Олексій, інженер за професією, об'єднує навколо себе національно свідомих українців в Америці, організовує пошуки та збір матеріалів, пов'язаних з іменем Тараса Шевченка, вшануванням його пам'яті. Як справжній український патріот, Олексій Коновал є багаторічним другом музею Тараса Шевченка в Каневі, глибоко переймається справами Шевченківського національного заповідника, відгукується на всі потреби музею у формуванні фондової колекції, розширенні зв'язків з українцями, що проживають на різних континентах. Завдяки його діяльності збірка музею Тараса Шевченка в Каневі поповнилася надзвичайно цінними і раритетними виданнями творів Тараса Шевченка, літературою шевченкознавчого характеру, предметами філокартії, філателії, більшість із яких була відсутня в музейній колекції.

Безцінною турботою є допомога Шевченківському національному заповіднику від К.В. Росандіч-Кричевської – онуки відомого українського архітектора, автора проекту Канівського музею Тараса Шевченка Василя Григоровича Кричевського. Завдяки її щедрим дарункам безпосередньо музею і через Національну комісію з повернення культурних цінностей до України музейна колекція заповідника поповнилася сотнями унікальних експонатів та документальних матеріалів. Городиський Орест – колекціонер із міста Чикаго – надіслав до музейної збірки Шевченківського національного заповідника 117 цінних музейних предметів: унікальні шевченківські медалі, по-

штові марки, публікації в пресі США, книги, часописи та інші свідчення пошанування Тараса Шевченка на американському континенті [13, арк. 13].

Щороку 22 травня, в день, коли тіло Т.Г. Шевченка було поховано в Каневі, на Тарасову гору приїздять відомі діячі культури і політики, Президент, найвищі посадові особи нашої держави, щоб ушанувати Великого Генія українського народу, який став символом невмирущості України.

Іноді Тарасова гора надихає наших політиків на певні важливі рішення. Зокрема, 24 серпня 1999 року, в день 8-ї річниці незалежності України, біля могили Шевченка в Каневі зустрілися кандидати в президенти України: Голова Верховної Ради України О. Ткаченко, народні депутати О. Мороз, Є. Марчук, колишній мер міста Черкас В. Олійник. Вони вклонилися могилі Великого Кобзаря. Звідси, з Тарасової гори, вони звернулися до народу України. Чотири кандидати в президенти заявили про спільні дії та закликали громадськість підтримати 31 жовтня одного з них. Вони оголосили звернення до українського народу: «Сьогодні, 24 серпня 1999 року, в День 8-річниці незалежності України звертаємось до вас із цього священного місця – з Чернечої гори у Каневі зі словами тривоги...». Кандидати також оголосили про утворення «Канівської четвірки» та про спільні дії всередині цього угруповання, підписали угоду про висунення одного з них як кандидата в президенти до 1 жовтня. Проте всі заклики та обіцянки виявилися марними, «Канівська четвірка» розпалася через кілька місяців [14, с. 7].

Наступна спроба об'єднання політиків відбувалася на святкуванні 144-ї річниці з дня перепоховання Т.Г. Шевченка в Каневі. Три політичні сили заявили про своє об'єднання і подальшу спільну роботу на майбутніх парламентських виборах. Президент України Ющенко В.А., Прем'єр-міністр України Тимошенко Ю.В. і Голова Верховної Ради України Литвин В.М. були одностайні в тому, що всім політичним силам варто разом будувати нову Україну. Віктор Ющенко, відповідаючи на питання про можливість спільної участі у виборах Народного союзу «Наша Україна», партії «Батьківщина» і Народної партії, відповів, що «оригінально бути разом, неоригінально – йти порізно на вибори». Прем'єр-міністр Юлія Тимошенко заявила, що саме в такі дні, як річниця Шевченкового перепоховання, «незручно думати про щось дріб'язкове, про якусь суєту, інтриги, які заважають працювати команді». «Найголовніше – це відчути велику відповідальність. Це відповідальність перед кожною людиною в Україні. І тому ніщо не зашкодить нам бути гідними цієї відповідальності, цієї віри», – підкреслила вона. Голова Верховної Ради Володимир Литвин також підкреслив необхідність консолідації та додав, що для реалізації великих перспектив України необхідно «не тільки клястися у вірності Тарасу Шевченку, але й жити і любити Україну, тому що її любив Тарас Григорович, а також консолідуватися в головному, принциповому». Історія, як заведено вважати, повторюється двічі. Уперше – у вигляді трагедії, удруге – у вигляді фарсу. Журналісти відразу охрестили альянс Президента, прем'єра та спікера «Канівською трійкою». На жаль, уже вкотре обіцянки української еліти біля могили Великого Кобзаря залишилися тільки красивими словами [15, с. 5].

У березні-травні 2001 року Україна відзначала 40 річницю від дня заснування Шевченківських премій. У часі ця подія збіглася зі 187-ю річницею від дня народження Т.Г. Шевченка, а також із 140-ю від поховання Тараса Шевченка в Каневі. З цієї нагоди 21 травня у літературно-меморіальному музеї відкрилося наукове засідання, в якому, крім інших, узяли участь лауреати Шевченківської премії, й серед них – письменники В. Яворівський та Є. Сверстюк. За традицією, лауреати зробили запис у книзі вражень: «Якби у нас, українців, не приведи Господи, не було Тараса Шевченка, мабуть, наш слід в історії (у ХХ ст. особливо) давно замело б пилюкою. Але якби ми, українці, до кінця збагнули й відчули суть патріотизму Тараса Шевченка – сьогодні на планеті була б сильна, гуманістична й прекрасна держава Україна...», – написав В. Яворівський [16, арк. 7].

Цим подіям передували організаційні заходи. З метою піднесення ролі і престижу Державної премії України імені Тараса Шевченка Указом Президента України від 27 вересня 1999 року її було перейменовано на Національну премію України імені Тараса Шевченка. У зв'язку з цим було затверджено персональний склад Комітету й Положення про Національну премію. 12 червня 2000 року Президент України видав розпорядження про відзначення 40-річчя від дня заснування національної премії України імені Тараса Шевченка. Президент України зобов'язав провести це свято в Національній філармонії України. 12 червня 2000 року був утворений Організаційний комітет з підготовки та відзначення 40-річчя від дня заснування Національної премії. Його очолив віце-прем'єр-міністр України Микола Жулинський. У квітні 2001 року у видавництві «Криниця» побачив світ енциклопедичний довідник «Шевченківські лауреати. 1962–2001». Кінорежисер, лауреат Шевченківської премії О. Бійма закінчив створення на цю тему телевізійного фільму, який він продемонстрував Шевченківським лауреатам усіх років, що зібралися 10 травня в Національній філармонії України. У Києві, обласних центрах у школах і вузах України пройшли вечори вшанування лауреатів Шевченкової премії, були організовані виставки творів, відбулися конференції, творчі зустрічі і под. В Українському домі кіно, а також по перших каналах Національного телебачення і радіомовлення пройшли ретроспективні покази фільмів кіномитців – лауреатів Національної премії, було створено ряд теле- і радіопрограм про лауреатів різних років. А заключним заходом відзначення 40-річчя Національної премії стало ювілейне зібрання Шевченківських лауреатів усіх років, що відбулося 10 травня 2001 року в Національній філармонії. Перед шановними гостями виступили Прем'єр-міністр України В. Ющенко, від імені глави держави лауреатів привітав заступник голови Адміністрації Президента України Ю. Богуцький. На ювілейному вечорі звучали тези про те, що Шевченківська премія стала частиною української культури, яка освячена ім'ям Шевченка і має авторитет в усьому світі. Після цих святкувань лауреати Шевченківської премії відвідали Чернечу гору і вклонилися могилі поета [17, с. 36-38].

На діяльність заповідника в Каневі негативно позначається нестабільна політична ситуація в Україні та недофінансування останніх років. Так, у

2001 році на роботу заповідника з державного бюджету надійшло 635 тисяч грн при затвердженій кошторисом сумі в 1 млн 354 тис. грн. Відсутність необхідних коштів не дає змоги поповнювати музейні фонди за рахунок придбання мистецьких творів. Один із способів збагачення музейних запасників – купівля мистецьких творів в антикварних крамницях та в приватних колекціонерів. За радянських часів Шевченківському національному заповіднику на це регулярно виділялися гроші з державної скарбниці. Уряд незалежної України подібною щедрістю музейників «балує» нечасто. За браком коштів було безнадійно втрачено шанс придбати на арт-ринку кілька живописних робіт відомого художника В. Кричевського. Оминувши музейні фонди Чернечої гори, повністю «відійшов» до Канади альбом офортів Т.Г. Шевченка «Мальована Україна», а до Москви – «Кобзар» 1840 року видання і багато інших раритетних речей. На думку окремих авторів, не можна вважати правильною позицію уряду України щодо комплектування Шевченківського національного заповідника. Із 21 тисячі предметів, що становлять основний фонд музею, оригіналів лише 6 – графічні твори Шевченка з альбому «Мальована Україна» [18, с. 3].

Цілком логічно, що і з часом, і з урахуванням нових суспільних умов у незалежній Україні постала потреба капітального ремонту і мистецької реставрації приміщення музею. Підготовка до цієї акції велася завчасно, послідовно і ґрунтовно. Ще в 1997 році Черкаський філіал інституту «НДІпроектреконструкція» виконав дослідження і видав «Технічний висновок про стан несучих будівельних конструкцій приміщення музею Т.Г. Шевченка». На щастя, збереглися й архівні матеріали авторів проекту і художнього оформлення музею, виконані в 1936–1939 рр. Кілька оригінальних ескізів високої якості отримано від нащадків Василя Кричевського з Венесуели і США [19, с. 15].

До святкування 200-ліття від дня народження Тараса Шевченка у 2014 році рядом рішень Кабміну та указом Президента України від 1 серпня 2001 року затверджена програма реконструкції меморіалу на Чернечій горі. Визначено й необхідну для цього суму – 15 мільйонів гривень (8 млн грн забезпечує держбюджет, 7 млн грн виділяє Черкаська облдержадміністрація). На думку фахівців, коштів цілком достатньо, щоб відродити Тарасову гору в новому образі, провести капітальні ремонти, створити нормальні умови для працівників заповідника. Розписано графік освоєння коштів. Більше того, вказано остаточний термін завершення робіт – 2006 рік [20, с. 4].

На підставі розпорядження Кабінету міністрів України від 4 квітня 2001 року було розроблене планове завдання на реставрацію, що відкрило можливості для здійснення великого за обсягом і національно значущого в Україні проекту. Споруда, яку почав створювати Василь Кричевський у 30-х роках минулого століття, на думку багатьох учених, мала бути збережена з дотриманням усіх вимог відповідно до початкового задуму автора. Заповідник, і зокрема музей, через утрату автентичності не зможуть претендувати на внесення до Списку ЮНЕСКО. Василь Безякін запропонував високохудожній проект із відбудови заповідника, однак перебої з фінансуванням перешкодили втіленню його в життя [21, с. 5].

Реконструкція та реставрація об'єктів Шевченківського національного заповідника в Каневі реально була розпочата в 2005 році у зв'язку з підготовкою до відзначення 150-річчя від дня повернення праху Тараса Шевченка до України в 2011 році та до святкування в 2014 році 200-річчя від дня його народження. У 2008 році Черкаська облдержадміністрація взяла на себе функції замовника з проведення реставраційних робіт. Проте з певних політичних причин усі роботи проводилися мляво і неякісно.

11 червня 2010 року Президент України В.Ф. Янукович підписав Указ № 683/2010, яким створив Координаційну раду з питань підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка. Керівництво радою узяв на себе. І як результат – у День Незалежності України, 24 серпня 2010 року, відреставрований Музей Кобзаря широко відчинив двері для відвідувачів.

Водночас у рамках другої черги реконструкції Шевченківського національного заповідника планується створити на території музею сучасний готель, а неподалік на Дніпрі – річковий вокзал. Усі ці заходи покликані перетворити Канів на «перлину світового рівня». Крім туристичної Мекки, Тарасова гора, за задумом Віктора Федоровича Януковича, має стати й адміністративним центром – тут іноді проходять виїзні засідання Громадської гуманітарної ради.

Здійснення капітального ремонту і реконструкції пасажирського причалу планувалося провести в рамках виконання заходу «реконструкція та будівництво об'єктів Шевченківського національного заповідника та інфраструктури м. Канева», що є однією зі складових Державної цільової програми підготовки і проведення в Україні фінальної частини Чемпіонату Європи 2012 року з футболу. На будівництво об'єктів Шевченківського національного заповідника та інфраструктури міста Канева у 2011 році за рахунок коштів державного бюджету було передбачено 148 млн грн [22].

На сьогоднішній день Шевченківський національний заповідник у м. Каневі – всесвітньовідомий культурний, науково-дослідний і туристичний центр, який вивчає і популяризує надбання української національної та світової історико-культурної спадщини, зокрема творчість Кобзаря, історію Тарасової (Чернечої) гори, а також здійснює на своїй території охорону пам'яток культури від доісторичних часів до сьогодення і природного ландшафту. Загальна площа охоронних зон – 2500 га. У складі заповідника розташовані 8 пам'яток культурної спадщини.

Музейна колекція заповідника налічує понад 30 тисяч пам'яток, окрасою яких є меморіальні речі та офорти Тараса Шевченка, пов'язані з похованням українського поета в Петербурзі та перепохованням його в Україні, рідкісні видання книг, високохудожні твори українських і зарубіжних митців, шедеври народної художньої творчості, цінні архівні документи, старовинні листівки, предмети побуту й ужиткового народно-декоративного мистецтва тощо. Щороку музеї Шевченківського національного заповідника відвідують десятки тисяч туристів з України і близько п'ятдесяти зарубіжних країн, які на Тарасовій горі відкривають для себе дивосвіт української куль-

тури, одним із визначних творців якої був і залишається поетичний і художній геній Тараса Шевченка [23, арк. 8].

Важливим завданням в охороні та збереженні історико-культурної спадщини є зміна ставлення до пам'яток історії та культури з боку активної частини суспільства. Потрібно подолати стереотип сприйняття заповідників, музеїв як території старовини, а натомість сформувати образ привабливого і комфортного місця для відпочинку, творчого розвитку. Заповідники України, як культурно-освітні та науково-дослідні заклади, потрібно ширше залучати до процесу патріотичного виховання, формування національно-історичної свідомості українців, включити їх до переліку внутрішніх та міжнародних туристичних маршрутів. На сьогодні окремих акцент потрібно зробити на внутрішньому та міжнародному туризмі, необхідно включити об'єкти історико-культурної спадщини до міжнародних туристичних маршрутів.

Шевченківський національний заповідник відіграє помітну роль у культурному житті України, бере активну участь у наукових заходах і мистецьких акціях, міжнародних фестивалях, організації пленерів, виставок, конференцій. Важливе місце в його діяльності відведено охороні об'єктів культурної спадщини, впровадженню нових екскурсійно-туристичних маршрутів, поповненню музейної колекції, яка, крім іншого, містить шедеври народної художньої творчості, цінні архівні документи, фото- та кіноматеріали, аудіо- та відеозаписи знаменитих бандуристів та кобзарів.

Попри всі негаразди, Шевченківський національний заповідник продовжує виконувати свою головну функцію – дослідницьку. Пріоритетними напрямками досліджень є: життя і творчість Т.Г. Шевченка та його час; вивчення здобутків української культури, на яких постав феномен Т.Г. Шевченка; вплив Т.Г. Шевченка на розвиток української нації; історія Шевченкової могили. Науковці з Канева добре знані в Україні та беруть активну участь у міжнародних і регіональних конференціях та симпозіумах.

Шевченківським меморіалом опікується майже вісімдесят працівників, серед яких два кандидати наук, спеціалісти з вищою освітою – досвідчені історики, філологи, практики-музеезнавці. Звання заслужених працівників культури України удостоєні кандидат філологічних наук, автор монографій, науково-історичного літопису Тарасової гори «Святиня», лауреат премії імені В. Вернадського, провідний науковий співробітник Зінаїда Тарахан-Бережа і завідувач відділу Раїса Танана, Орденом княгині Ольги нагороджена Тамара Базилевич. Наукові дослідження фахівцями заповідника проводяться не лише за пріоритетними науковими темами, що стосуються життя та діяльності Т.Г. Шевченка, а й в інших галузях науки: історії, мовознавства, етнографії, фольклористики. За результатами досліджень здійснено чимало видань, зокрема буклету «Тарасова світлиця», збірника спогадів «Святиня і голодомор», альбому «Свою Україну любіть...» та ін.

Кожен народ має своїх світочів духу і національні святині, довкола яких формується його культурне і суспільно-політичне життя. Для мільйонів українців однією з таких святинь уже третє століття поспіль є Тарас Шевче-

нко і Чернеча гора в Каневі, в місті, де поет мріяв віднайти вічний спокій. Так сталося, що лише після смерті рідна земля прийняла у своє лоно геніального поета і художника. Ця небуденна подія стала знаменною в історії нашого народу. Відразу перейменована на Тарасову, ця вершина постала як один із центрів єднання українців. Тарасова гора є також храмом, у якому вже півтора століття лунає Шевченкове слово, що скликає до себе українців, консолідує їх як націю та допомагає кожному звести храм у власній душі.

Від часу створення Шевченківського національного заповідника минуло майже 9 десятиліть. Проте й досі він залишається центром духовної культури України. В усьому світі до збереження подібних пам'яток ставляться з великою повагою, прагнуть передусім зберегти їхню автентичність. Адже такі місця – це найвища духовна цінність кожного народу.

Список використаних джерел

1. Гетьман В. Навіщо нам заповідники / В. Гетьман // Дзеркало тижня. – 2008. – № 33 (712). – С. 4.
2. Кирилюк В. І. Шампанське за незалежність / В. І. Кирилюк // Літературна Україна. – 1991. – 7 листопада. – С. 5 – 7.
3. Постанова Ради Міністрів Української РСР від 21 листопада 1989 р. № 287 «Про створення Шевченківського національного заповідника в м. Каневі» // Закони України. – 1989. – С. 28.
4. Указ Президента України «Про національні заклади культури» від 11.10.1994 № 587/94 [Електронний ресурс. Доступний з : // <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Красицький В. Похід-реквієм «Останнім шляхом Кобзаря» : рукопис / В. Красицький. – 20 с.
6. Там само.
7. Танана Р. В. До історії створення Шевченківського національного заповідника / Р. В. Танана // Черкащина в контексті історії України. – Черкаси, 2004. – Кн. 2. – С. 247 – 253.
8. Особистий архів голови канівської філії Товариства «Україна» Ю. Г. Батировського. Відвідання Тарасової гори в м. Каневі іноземними туристами 1990 – 1994 рр. // Папка «Матеріали про діяльність канівської філії Товариства «Україна» Ю. Г. Батировського». – 223 арк.
9. Науковий архів Шевченківського національного заповідника (далі – НАШНЗ м. Канів). – Ф. 4 Звіт Канівського Державного музею «Могила Т. Г. Шевченка про науково-експозиційну, експозиційно-освітню та культурно-масову роботу» за 1946 – 2005 рр. – Оп. 1. – Спр. 51. Звіт про роботу Шевченківського національного заповідника, 1993 р. – 35 арк.
10. Там само.
11. НАШНЗ м. Канів. – Ф. 4 Звіт Канівського Державного музею «Могила Т. Г. Шевченка про науково-експозиційну, експозиційно-освітню та культурно-масову роботу» за 1946 – 2005 рр. – Оп. 1. – Спр. 53. Звіт про роботу Шевченківського національного заповідника 1997 р. – 41 арк.
12. Танана Р. На прощу до Тараса / Р. Танана // Тарас Шевченко і європейська культура. – Черкаси : 2001. – С. 345 – 352.
13. НАШНЗ м. Канів. – Ф. 4 Звіт Канівського Державного музею «Могила Т. Г. Шевченка про науково-експозиційну, експозиційно-освітню та культурно-

- масову роботу» за 1946 – 2005 рр. – Оп. 1. – Спр. 61. Звіт про роботу Шевченківського національного заповідника 2005 р. – 51 арк.
14. Абліцов В. Слово за вами, пане Президенте! : [Канів. угода чотирьох кандидатів у Президенти України Є. Марчука, О. Мороза, В. Олійника та О. Ткаченка] / В. Абліцов // Голос України. – 1999. – 28 вересня. – С. 7.
 15. Сингаївський Я. Святиня національна і всенародна (До річниці перепоховання Т. Г. Шевченка на Чернечій горі поблизу Канева) / Я. Сингаївський // Народна правда. – 2007. – 21 травня. – С. 5 – 7.
 16. НАШНЗ м. Канів. – Ф. 4 Звіт Канівського Державного музею «Могила Т. Г. Шевченка про науково-експозиційну, експозиційно-освітню та культурно-масову роботу» за 1946 – 2005 рр. – Оп. 1. – Спр. 58. Звіт про роботу Шевченківського національного заповідника 2002 р. – 23 арк.
 17. Шевченківська премія : сторінки історії // За ред. І. М. Дзюби, І. Ф. Драча та ін. – К. : Видавництво «Україна», 2002. – 189 с.
 18. Позняк-Хоменко Н. Духовний магніт України / Н. Позняк-Хоменко // Кримська світлиця. – 2004. – № 22. – С. 3.
 19. Пламеницька О. Українська реставрація : Проблеми і перспективи розвитку об'єктів культурно-історичної спадщини / О. Пламеницька // Пам'ятки України. – 1997. – Ч. 1. – С. 15 – 18.
 20. Новосвітній В. Храм на Тарасовій горі / В. Новосвітній // Хрещатик. – 2005. – № 126. – 31 серпня. – С. 4.
 21. Носенко В. «...Он глянь у тім раї...» / В. Носенко // Сільські вісті. – 2010. – № 78. – 8 липня. – С. 5.
 22. Шевченківський національний заповідник у Каневі. Черкаська державна обласна адміністрація. Обласний портал [Електронний ресурс. Доступний з : // www.oda.ck.ua.
 23. НАШНЗ м. Канів. – Ф. 4 Звіт Канівського Державного музею «Могила Т. Г. Шевченка про науково-експозиційну, експозиційно-освітню та культурно-масову роботу» за 1946 – 2005 рр. – Оп. 1. – Спр. 59. Звіт про роботу Шевченківського національного заповідника, 2003 р. – 25 арк.

References

1. Het'man V. Navishcho nam zapovidnyky / V. Het'man // Dzerkalo tyzhnya. – 2008. – № 33 (712). – S. 4.
2. Kyrylyuk V. I. Shampans'ke za nezalezhnist' / V. I. Kyrylyuk // Literaturna Ukrayina. – 1991. – 7 lystopada. – S. 5 – 7.
3. Postanova Rady Ministriv Ukrayins'koyi RSR vid 21 lystopada 1989 r. № 287 « Pro stvorennya Shevchenkivs'koho natsional'noho zapovidnyka v m. Kanevi» // Zakony Ukrayiny. – 1989. – S. 28.
4. Ukaz Prezydenta Ukrayiny «Pro natsional'ni zaklady kul'tury» vid 11.10.1994 № 587/94 [Elektronnyy resurs. Dostupnyy z : // <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Krasys't'kyu V. Pokhid-rekviyem «Ostannim shlyakhom Kobzarya» : rukopys / V. Krasys't'kyu. – 20 s.
6. Ibidem.
7. Tanana R. V. Do istoriyi stvorennya Shevchenkivs'koho natsional'noho zapovidnyka / R. V. Tanana // Cherkashchyna v konteksti istoriyi Ukrayiny. – Cherkasy : 2004. – Kn. 2. – S. 247 – 253.
8. Osobystyyu arkhiv holovy kanivs'koyi filiyi Tovarystva «Ukrayina» Yu. H. Batoryov's'koho. Vidvidannya Tarasovoyi hory v m. Kanevi inozemnymy turystamy

- 1990 – 1994 rr. // Папка «Materialy pro diyal'nist' kanivs'koyi filiyi Tovarystva «Ukrayina» Yu. H. Batyrovs'koho». – 223 ark.
9. Naukovyy arkhiv Shevchenkivs'koho natsional'noho zapovidnyka (dali – NASHNZ m. Kaniv). – F. 4 Zvit Kanivs'koho Derzhavnoho muzeyu «Mohyla T. H. Shevchenka pro naukovo-ekspozytsiynu, ekspozytsiyno-osvitnyu ta kul'turno-masovu robotu» za 1946 – 2005 rr. – Op. 1. – Spr. 51. Zvit pro robotu Shevchenkivs'koho natsional'noho zapovidnyka, 1993 r. – 35 ark.
 10. Ibidem.
 11. NASHNZ m. Kaniv. – F. 4 Zvit Kanivs'koho Derzhavnoho muzeyu «Mohyla T. H. Shevchenka pro naukovo-ekspozytsiynu, ekspozytsiyno-osvitnyu ta kul'turno-masovu robotu» za 1946 – 2005 rr. – Op. 1. – Spr. 53. Zvit pro robotu Shevchenkivs'koho natsional'noho zapovidnyka 1997 r. – 41 ark.
 12. Tanana R. Na proshchu do Tarasa / R. Tanana // Taras Shevchenko i yevropeys'ka kul'tura. – Cherkasy : 2001. – S. 345 – 352.
 13. NASHNZ m. Kaniv. – F. 4 Zvit Kanivs'koho Derzhavnoho muzeyu «Mohyla T. H. Shevchenka pro naukovo-ekspozytsiynu, ekspozytsiyno-osvitnyu ta kul'turno-masovu robotu» za 1946 – 2005 rr. – Op. 1. – Spr. 61. Zvit pro robotu Shevchenkivs'koho natsional'noho zapovidnyka 2005 r. – 51 ark.
 14. Ablitsov V. Slovo za vamy, pane Prezydente! : [Kaniv. uhoda chotyr'okh kandydativ u Prezydenty Ukrayiny Ye. Marchuka, O. Moroza, V. Oliynyka ta O. Tkachenka] / V. Ablitsov // Holos Ukrayiny. – 1999. – 28 veresnya. – S. 7.
 15. Synhayivs'kyy Ya. Svyatynya natsional'na i vsenarodna (Do richnytsi perepokhovannya T. H. Shevchenka na Chernechiy hori poblyzu Kaneva) / Ya. Synhayivs'kyy // Narodna pravda. – 2007. – 21 travnya. – S. 5 – 7.
 16. NASHNZ m. Kaniv. – F. 4 Zvit Kanivs'koho Derzhavnoho muzeyu «Mohyla T. H. Shevchenka pro naukovo-ekspozytsiynu, ekspozytsiyno-osvitnyu ta kul'turno-masovu robotu» za 1946 – 2005 rr. – Op. 1. – Spr. 58. Zvit pro robotu Shevchenkivs'koho natsional'noho zapovidnyka 2002 r. – 23 ark.
 17. Shevchenkivs'ka premiya : storinky istoriyi // za red. I. M. Dzyuby, I. F. Dracha ta in. – K. : Vydavnytstvo «Ukrayina», 2002. – 189 s.
 18. Poznyak-Khomenko N. Dukhovnyy mahnit Ukrayiny / N. Poznyak-Khomenko // Kryms'ka svitlytsya. – 2004. – № 22. – S. 3.
 19. Plamenyts'ka O. Ukrayins'ka restavratsiya : Problemy i perspektyvy rozvytku ob'yektiv kul'turno-istorychnoyi spadshchyny / O. Plamenyts'ka // Pam'yatky Ukrayiny. – 1997. – Ch. 1. – S. 15 – 18.
 20. Novosvitniy V. Khram na Tarasoviy hori / V. Novosvitniy // Khreshchatyk. – 2005. – № 126. – 31 serpnya . – S. 4.
 21. Nosenko V. «...On hlyan' u tim rayi...»/ V. Nosenko // Sil's'ki visti. – 2010. – № 78. – 8 lypnya. – S. 5.
 22. Shevchenkivs'kyy natsional'nyy zapovidnyk u Kanevi. Cherkas'ka derzhavna oblasna administratsiya. Oblasnyy portal [Elektronnyy resurs. Dostupnyy z : // www.oda.ck.ua.
 23. NASHNZ m. Kaniv. – F. 4 Zvit Kanivs'koho Derzhavnoho muzeyu «Mohyla T. H. Shevchenka pro naukovo-ekspozytsiynu, ekspozytsiyno-osvitnyu ta kul'turno-masovu robotu» za 1946 – 2005 rr. – Op. 1. – Spr. 59. Zvit pro robotu Shevchenkivs'koho natsional'noho zapovidnyka, 2003 r. – 25 ark.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2013 р.

Н.И. Бушин, Ю.М. Тихоненко

**Шевченковский национальный заповедник
в период независимости Украины**

Данное исследование имеет целью показать роль, которую играет Шевченковский Национальный заповедник в Каневе в жизни украинского общества и в возрождении его духовности. На основе анализа деятельности данного культурного учреждения в период независимости авторы показывают, как чтят память Т.Г. Шевченко в Украине и за рубежом. Статья построена на основе широкого спектра опубликованных и неопубликованных источников и отражает влияние Шевченковского национального заповедника на культуру украинского народа.

Ключевые слова: Национальный заповедник, украинская святыня, экспозиция, экспонаты, народный музей, книги впечатлений.

N. Bushyn, Y. Tykhonenko

**Shevchenko National Reserve in Ukraine since independence
(in commemoration of the 200th anniversary of T. G. Shevchenko's birthday)**

This article tells us about great ukrainian poet T.G. Shevchenko and importance of his works as for Ukraine, as others countries. Authors show how ukrainian poet is respected in our country and abroad. We can see, that T.G. Shevchenko became the national symbol.

The work is based on a wide range of published, non-debug archival sources. The article analyzes the historical background leading up to the creation of the object of cultural and historical heritage and its influence on the culture of the Ukrainian people.

Particular attention is paid to cover the basic steps to create and place Shevchenko's National Reserve in the social life of the Ukrainian people. First it was studied the nature of relations with the Ukrainian diaspora, the importance of Shevchenko's National Reserve in the minds of immigrants from Ukraine.

The conclusion about the meaning of Shevchenko's National Reserve for both his contemporaries and subsequent generations of historical period was made.

Key word: national reserve, Ukrainian saint, exposition, exhibits, the book of impression.